

Аукционната форма на търговия – перспективи за приложение при реализацията на пресни храни

Бойко Дойчинов

The auctions – perspectives of application in the trade with Perishable foods

Boyko Doychinov

Abstract

Pursuant to the degree of adjustability of the markets' processes by the side of the market participants the markets can be organized or unorganized. The organized market is a summative denotation of a market, which is permanently or periodically acting on a strongly specific location, in fixed time and according to legal requirements and/or as a general rule and method of trading with goods and/or services. The organized markets include commodity exchanges and auctions, which are high organized markets, and wholesale markets as well.

The auction is determinate by the mechanism of the price competition and it is a competitive method of trade with existing goods, which have specific individual features. Summary, the main and distinctive features of the auction are: organizers are producers and traders, it can be permanently or periodically acting, the goods are available, the buyers filed an application and pay deposit, the auction can be overt or privy, the completion of the swap is in a short term.

Key Words: Organized markets, auctions, commodity exchanges, wholesale markets, fish markets, auction hall, perishable foods, lots.

С увеличаване на населението на земята до 7 млрд. души в края на 2011 г. и оформянето на над 30 мегаполиса в света, като Мексико, Сао Паоло, Калкута, Пекин, Париж, Лондон, Москва и др. се очертават нови тенденции при снабдяването на градското население с пресни храни. Друг важен фактор, който вече се отчита ясно, е намаляване на броя на населението занимаващо се с производство на селскостопанска продукция. Съществено се намалява и броят на самозадоволяващите се домакинства в световен мащаб в последните години. Всичко това води до увеличаване на групата на „чистите“ консуматори, което от своя страна предполага изграждането на съоръжения за съхранение и търговия, осигуряващи достатъчни количества пресни продукти в урбанизираните територии, както и поддържането на съответните качествени характеристики на храните.

Могат да бъдат изведени следните общи тенденции в потреблението на хранителни продукти:

1. Намаляване на консумацията на хляб и ориз, за сметка на увеличена консумация на тестени изделия;
2. Увеличаване на потреблението на захар и сладкарски изделия;
3. Увеличаване на консумацията на пресни зеленчуци;
4. Увеличаване на потреблението на бобови култури;
5. Чувствително увеличаване на консумацията на мляко и млечни продукти;
6. Увеличено потребление на яйца, пилешко и телешко месо, за сметка на свинско и агнешко месо;
7. По-слабо потребление на месо и увеличаване на консумацията на риба.

Друга важна тенденция в снабдяването на големите населени места с пресни храни е увеличаване на разстоянията между центровете за производство и консумация. Това предполага изграждане на междинни звена, като събирателни пазари, които да изпълняват функциите по събиране и подготовка на продукцията за транспортиране, което значително би облекчило и съкратило процеса на придвижване на продукцията до консумативните центрове.

Съгласно степента на регулируемост на пазарните процеси от страна на пазарните участници пазарите се разделят на организирани и стихийни (неорганизирани). На

организираните пазари съществува механизъм на координация на търсенето и предлагането между пазарните субекти. Така действат аукционите, стоковите и фондови борси. Неорганизираните са всички останали пазари, където пазарната цена на равновесие се достига постепенно, в течение на дълъг период и няма институции, които да съпоставят обемите на продажби и покупки.

Организираният пазар е обобщаващо название на пазар, постоянно или периодично действащ на определено място, в установено време и съгласно законни изисквания и/или обичайно приет ред и начин за сключване на сделки за покупко-продажба на стоки и/или услуги.¹

Обособяването на пазарите по признак „степен на организираност“ е сравнително нов аспект в системите на пазарна класификация в икономическата наука. Все още се налагат уточняване на ролята и значението на организираните пазари в съвременната пазарна икономика, изясняване на тяхната същност и открояване на характерните им особености.

При организираните пазари търговската технология е регулирана с действието на вътрешни и/или външни регламенти, които може да определят правилата за цялостния търговски процес или за части от него. При неорганизираните пазари търговският процес няма определена рамка, като условията се определят от една от страните, участващи в него или и от двете по силата на договорка между тях.

Към организираните пазари спадат стоковите борси и аукционите, които са високоорганизираните пазари, а така също и стоковите тържища.

Елазаров твърди, че постоянно действащият аукцион е първата форма на „открит“ организиран борсов пазар, появила се още в града-държава Флоренция в края на Х и началото на ХІ в. и търгуващ с плодове и зеленчуци. Така специализираните физически пазари за определени стоки се явяват база за еволюционното им развитие към съвременните организираните пазари.

Постоянно действащите аукциони са борсови пазари за налични стоки с национално и местно значение за търговия на партии, на контракти или на отделни бройки с трудно съхраняеми и бързоразвалящи се продукти, стоки със специфични качества, изискващи прецизен оглед на място, стоки с особена ценност.²

Механизмът на действие на аукциона се нарича „едностранен аукцион“ и се свежда до явен търг между представителите на купувачите. Наддаването е свободно, но цената се изменя само в една посока. Инициативата за създаване на аукцион е на продавачите – производители или посредници. Купувачи могат да бъдат всички желаещи, които са изпълнили необходимите изисквания и отговарят на регламента на аукциона. При тях стоките задължително присъстват в залата или в помещенията наблизо. Целта на тези пазари е бърза покупко-продажба. Срокът на доставката и плащането са веднага.

Основните видове аукциони са: прогресивни /английски/ аукциони, холандски аукциони, аукциони с определена стъпка на наддаване, диференциални аукциони и др.³

Особен вид е аукционът на Викри – това е алгоритъм на провеждане на еднорундов закрит аукцион, участниците на който не знаят помежду си предлаганите от всеки от тях цени. При този тип търг сделката се печели от участника предложил най-висока цена, но той заплаща втората по големина цена. Този аукцион може да се разглежда като вариант на английския. Използва се рядко, напр. при колекционерите на марки.

Аукционът се определя от механизма на ценовата конкуренция и представлява състезателен способ за сключване на сделки за покупко-продажба на налични стоки,

¹ Иванова, Й., Доклад за състоянието на пазарните структури за реализация на плодове, зеленчуци и други нетрайни стоки, Годишна конференция на ССПЕ, София, октомври 2002 г., с. 46-51

² Елазаров, С., Х. Миленков, В. Симов, Стокови борси, УИ „Стопанство“, София, 2003, с. 42

³ Myerson, R., Optimal Auction Design, 1979, p. 28

притежаващи специфични индивидуални характеристики. Редът и начинът на провеждане на аукциона се определят по предварително зададени правила, които са задължителни за участниците, когато той е постоянно действащ.

За разлика от стоковите борси, на аукционите се продават нестандартни, качествено разнородни и партидно незаменими стоки. Основните обекти на аукционната търговия са: продукти с индивидуални, специфични характеристики, придобити като естествен резултат от техния произход – дивечови кожи, чай, ориенталски тютют на листа, непрана вълна, необработен дървен материал, живи коне, подправки, цветя, плодове, зеленчуци, риба и други продукти с нетраен характер; произведения на изкуството и антики; произведения на художествените занаяти.

Основните разлики между стоковите борси и аукционите може най-общо да бъдат сведени до следните:

Таблица № 1

Основни разлики между стоковите борси и аукционите

Признак	Стокова борса	Аукцион
Стоки	Стандартни, еднородни, заменими партиди. Определено е минимално количество стоки в партида. Търгуваните стоки не присъстват на мястото на продажбата.	Нестандартни, разнородни, незаменими партиди. Възможна е продажбата на единични бройки при някои видове стоки. Стоките се намират в аукционната зала или в специализиран склад и са на разположение на купувачите.
Участници	Лицензирани брокери.	Както специализирани агенти, така и всички желаещи след заплащане на определена такса.
Технология на сделката	Провеждане на борсови сесии с тайно наддаване.	Търговете може да бъдат с явно или тайно наддаване и се провеждат за предварително определено време. Според вида на аукциона цените се вдигат или падат.
Доставки и заплащане	Начинът на плащане и сроковете на доставки са посочени предварително и може да бъдат отложени във времето. Мястото на доставка също е определено предварително и е различно от мястото на сключване на сделката.	Заплащането на стоките се извършва на мястото на аукциона след сключване на сделката. Тъй като стоките са налични доставката се извършва веднага.
Периодичност	Борсовите сесии се провеждат регулярно в точно определено време и на точно определено място.	Аукционът може да бъде както постоянен, така и непостоянно действащ. Предварително следва да бъде обявена информация за

		мястото и времето на провеждане на аукциона. Възможно е провеждане на търгове на различни подходящи за случая места.
Публичност на сделките	Пълна прозрачност при сключване на сделките. Публикуват се бюлетини с оттъргуваните партиди, количества и цени.	Пълна прозрачност при сключване на сделките.
Регулации	Дейността на стоките борси е регламентирана от действието на закон и от вътрешен правилник за дейността.	Аукционите спазват правилник, който е разработен от тях и определя параметрите на дейността им. В България следва да спазват разпоредбите на Закона за стоките борси и тържища.

Принципната технология на аукционната сделка се прилага с отчитане на специфичните особености на обекта. Всеки аукцион разработва собствени правила, обуславяни от избора на правния статут и от организационно-управленската структура. Технологичният цикъл съдържа следните операции: вземане на решение за обявяване на аукциона; подготовка за провеждане – организиране на доставките, подреждане на стоките в партиди, подреждане на изложбена зала с образци и мостри, осъществяване на контролен преглед; преглеждане на стоките от купувачите; провеждане на търга; оформяне на договорите; изпълнение на договора.

Като обобщение може да се посочи, че най-важните и отличителни характеристики на аукциона са:

- организатори са производители и търговци;
- могат да бъдат постоянно или непостоянно действащи;
- стоките задължително присъстват;
- купувачите подават заявка за участие и внасят депозит;
- търгът може да бъде явен или таен;
- изпълнението на сделката е в кратък срок.

В световен и европейски мащаб при търговията с пресни храни и по-специално с плодове, зеленчуци, риба и цветя, е силно застъпено прилагането на аукционната форма на търговия. В някои от страните е използвано историческото значение на аукциона като търговска технология, като процеса се модернизира във връзка с промените, налагани от развитието на търговията като цяло и от действащите нормативни актове в съответните държави.

В САЩ за разлика от повечето страни в света има изключително голямо разнообразие от различни видове пазарна инфраструктура. На територията на страната работят над 15500 съоръжения за съхранение и търговия на едро с пресни плодове и зеленчуци. Системата за дистрибуция на пресни продукти се променя непрекъснато, като се адаптира към необходимостта все по-големи количества продукция да бъдат доставени максимално бързо и в свежо състояние до потребителите.

Пряската продукция в САЩ може да бъде продавана през различни канали, които включват кооперативи, брокери, терминални пазари, аукциони, директни доставки до търговци на едро или търговци на дребно, както и продажби на дребно на консуматорите чрез крайпътни пазари, „набери си сам“, пазари на производители.

Законът, уреждащ дейността на пазарите на едро за бързоразваляеми продукти в Япония

е създаден през 1923 г. През 1971 г., с цел системно развитие на централните пазари на едро и локалните такива са приети промени в закона. Чрез него се определя принципа на регулиране на дейността на пазарите и разширението им, с оглед осигуряване на непрекъсваемост на снабдяването на населението в големите градове с пресни храни.

Според действащите разпоредби в Япония търговците на едро могат да продават стоките си само на аукционите или чрез търг. В отделни случаи се издават специални разрешителни за извършване на продажбите директно само в следните ситуации, като се гарантира, че това няма да повлияе на конкурентното формиране на цените и тяхната стабилност: бедствия, забавяне в доставките на продуктите, броят на купувачите в конкретния момент е малък, непродадени количества, които се намират на склад, количества определени в предварително сключени договори между търговците на едро и комисионерите или търговците на дребно, ако по неотложни причини сделката е сключена преди определеното време за продажби.

На локалните пазари на едро в Япония се спазват три основни принципа, които осигуряват условия за лоялна конкуренция и стабилност на цените: пълна липса на дискриминация към различните доставчици и търговци на дребно, задължително търгуване на всички налични стоки на аукцион или чрез търг, обявяване на изтъргуваните количества и цените на едро⁴.

Системата за търговия на едро с пресни плодове и зеленчуци в Нидерландия се създава в периода 1930-1970 г., като основните мотиви за това са контрол на цените, обособяване на пазарите за търговия на едро извън централните части на големите градове, с оглед улесняване на трафика, контрол на качеството на търгуваните продукти, осигуряване на регулярно снабдяване на градското население с пресни продукти, осигуряване на помещения за търговците на конкурентни цени, както и допълнително обслужване.

Към настоящия момент в Холандия оперират над 660 търговци на едро на плодове и зеленчуци, като по-голямата част от търгуваната продукция минава през действащите аукциони в страната, които са собственост на асоциации на производители и през трите пазара за търговия на едро. Най-големият аукцион за пресни плодове и зеленчуци, собственост на кооператива Грийнари Интернешанъл има оборот от 1.6 млрд. Евро през 2011 г.

Аукционната форма на търговия позволява не само да се извършват покупки чрез часовниковата система, но да бъдат и сключвани сделки по системата „сезонна регистрация“, която се нарича още система на дългосрочните договори. От 1998 г. в Холандия работи и системата на електронен аукцион.

Производителите на плодове и зеленчуци, както и риболовните сдружения в Испания имат възможност да избират между два канала за реализация на продукцията си:

1. Аукцион – провежда се на принципа на холандския аукцион, при който производителите участват индивидуално и контрола по сделката е основно в тях. По официални данни се използва от повече от половината от производителите в страната.
2. Асоциативна система – при тази търговска система производителите продават продукцията си като група (кооперативи, сдружения или асоциации). Те доставят стоките в склада на асоциацията, която е пряко ангажирана с продажбите на продукцията, но взимат активно участие при добавянето на стойност към стоките и участват в нейния маркетинг.

В Гърция заедно с другите форми за търговия на едро на пресни храни се използва и аукционната. Голяма част от едровите продажби на прясна и замразена риба, морски продукти и аквакултури се осъществява на аукционите, разположени на рибарските пристанища в някои от по-големите градове. В повечето случаи съоръженията са изградени като публична или

⁴ Prof. Kohei Kobayashi, Tokyo University, Japan Outlook, N 230, p. 80-93

общинска инфраструктура. Тържищата разполагат със складова площ, хладилни камери, манипулационни помещения, търговска зала, собствен кей, открит паркинг за леки и товарни автомобили.

Търговският процес се осъществява както чрез директно договаряне между продавачи и купувачи, така и чрез провеждане на търг. Аукциона се провежда в търговската зала, като аукционист предлага последователно отделни лотове, разположени в обособените за съответните търговци зони. Наддаването е явно и приключва с постигнатата най-висока цена. За разлика от аукционите в повечето страни, където движението на цените е еднопосочно, в Гърция се прилага и „Холандски аукцион“ в случаи на твърде голям улов, понижено търсене или непродадени количества от замразена риба и аквакултури.

Макар, че в България в момента не се използва аукционната форма на търговия при продажбата на пресни храни, тази търговска технология не е непозната за нашата страна и успешно е била прилагана през годините.

Така например, както посочва Иван Янков на плодово – зеленчуковото тържище във Варна, открито през 1936 г., „се осъществява и аукционна търговия, като самият търг се провежда много рано сутрин преди отварянето на борсата. Пред зеленчуковата база рано сутрин се нареждат над 20 коли, с които частни градинари предлагат произведените от тях зеленчуци от районите на Долни чифлик, Дългопол, Суворово, Вълчи дол, Бяла. Някои от по-едрите търговци поръчват стока от районите на Горна Оряховица, Пазарджик и Пловдив, както и от внос. Започвало се с наддаване сред частните търговци на едро. По-късно сутринта търговците на дребно влизали в борсата и започвали закупуването на плодовете и зеленчуците от търговците на едро. Те са били около 30-40, които със собствен превоз са извозвали част от стоките до бакалниците и специализираните магазини, като част от стоката са продавали директно от колите на домакинства в града”⁵.

Началото на модерния риболов в България се поставя в периода между двете световни войни, когато с цел да се насърчи дейността държавата обнародва закон за рибарството. През тези години се открива и рибарско училище във Варна, което обучава рибари професионалисти за цялото българско крайбрежие⁶.

През 1920 г. се създават първите риболовни кооперации във Варна, като липсата на средства за закупуване на индивидуални рибарски уреди, пособия и съдове кара рибарите да се сдружават. Само за няколко години броят на рибарските кооперативи се увеличава значително, като през 30 те години се появяват и големи частни дружества, които се занимават не само с улов, но и с търговия на едро и консервиране на риба.

Бързото развитие на този отрасъл дава възможност на рибарските кооперации да наемат чрез дългосрочни концесии езерата в региона на Варна, да залагат собствени даляни не само в областта, но и по южното Черноморие, както и да закупят грибове, лодки и малки риболовни корабчета.

През 1924 г. край ЖП гарата в Белослав се открива и първото тържище за продажба на прясна риба. Богатият улов се продава на едро чрез търг с явно наддаване, като рибата се търгува на тегло, на кошове или на лодки.

След настъпването на промените в България се постави началото на либерализиране на икономиката в страната. Свободната търговия изискваше налагането на нови форми на договаряне между страните. Частната инициатива, с участието на държавата и местните власти постепенно реструктурираха търговските предприятия. Това доведе до създаването на стокови и фондови борси, до възстановяването на стоковите тържища в по-големите градове на страната.

В средата на 90те години на тържищата за плодове и зеленчуци в София и Варна беше експериментирано и провеждането на аукцион. Въпреки положителните резултати от

⁵ сп. Български плодове, зеленчуци и консерви, бр. 12, 1972 г. стр. 15

⁶ Стоянов, П., „Варна между двете световни войни”, Издателска къща „Стено”, Варна, 2003, с. 106-109

проведените търгове и интереса проявен от страна на производители и търговци системата не успя да заработи постоянно поради липсата на специфично оборудване и поради проблемите с регулярността на доставките на пресни продукти.

В предприсъединителните програми, мярка „Маркетинг на плодове, зеленчуци, цветя и риба“ бяха заложени възможности за финансиране изграждането и оборудването на аукциони. За съжаление в последващите мерки по Програма САПАРД не бяха предвидени средства за създаването им.

В настоящия момент Оперативна програма за развитие на сектор „Рибарство“ финансира изграждането, както на тържища, така и на аукциони за търговия с пресни и замразени риба, рибни продукти и аквакултури. В рамките на действие на Програмата в страната бяха създадени Местни инициативни рибарски групи /МИРГ/, които стартираха проекти за разширяване и модернизиране на рибарски пристанища, изграждане на бази за съхранение и търговия с риба, закупуване и оборудване на рибарски съдове и др. Изпълнението на стратегиите на отделните МИРГ са на различни етапи към момента, като някои от тях вече са на фаза обявяване на обществена поръчка за избор на технически изпълнител на проекта.

За успешното функциониране на едно рибно тържище от голямо значение е правилният избор на търговска технология, която ще бъде приложена, с оглед успешното функциониране на пазара. Освен класическите форми за търговия на едро и дребно при рибните борси широко се използва и аукционната търговия. Световният опит показва, че при продажби на рибните продукти на аукцион се постига оптимална цена по отношение на продавачите, както и високо качество по отношение на купувачите. Този метод също така дава възможност за контрол на всички операции, както и за проследяемост на продуктите. Прилагането на търговската технология на аукцион е изключително подходящо при продажбата на ограничени количества продукти или за рядко срещани стоки.

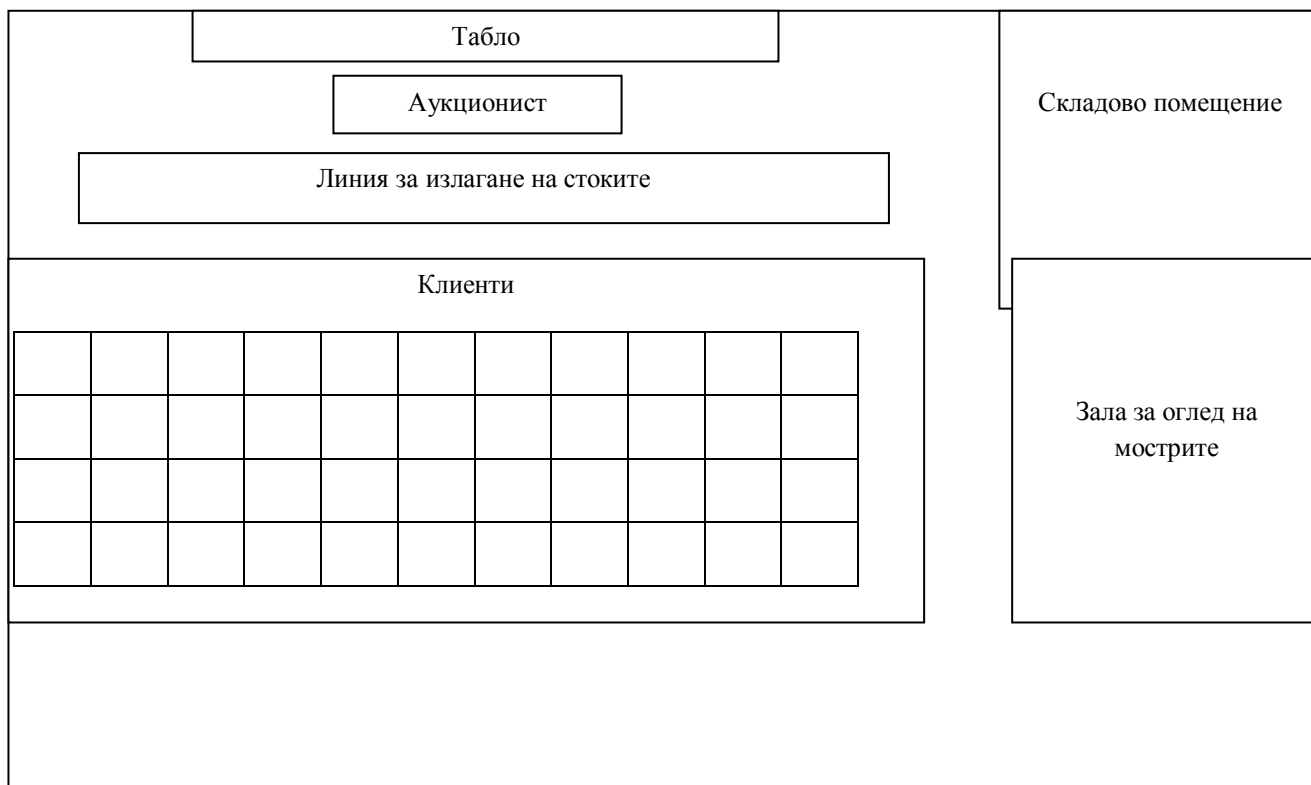
Провеждането на търга може да протече по различни методи. Възможно е целият процес да бъде електронен, като в този случай купувачите наддават чрез специални устройства, които автоматично отчитат резултатите на електронно табло. Продаваните лотове се придвижват на поточна лента, която е разположена пред клиентите.

Друг вариант за провеждане на търга е чрез явно наддаване посредством жестове или специални карти, които се вдигат от купувачите при желание за покупка, като служител на аукциона отбелязва ръчно резултатите на таблото. В този случай отделните партии се внасят в залата преди търга и след приключването му се изнасят в зоната за експедиция.

Най-разпространената форма за търговия с риба и рибни продукти е комбиниран вариант, който включва търговия на едро, аукцион и търговия на дребно, като с оглед оптималното функциониране на тържището следва тези зони да бъдат отделно обособени.

Отчитайки световният и по-специално европейски опит при търговията с риба и аквакултури в населени места със силно развит туризъм, следва да се отбележи, че прилагането на смесена търговска технология е изключително успешно. Обикновено аукционните търгове се провеждат в определени часове в края на деня, като по този начин се осигурява не само възможност за реализиране на изостанали продукти, но и осъществяването на туристическа атракция. Присъствието на представители от ресторантите в града в качеството им на купувачи гарантира на туристите наличието на пресни продукти в заведенията и се явява стимул за повишени посещения в обектите за хранене.

Примерна схема на аукционна зала

Фигура № 1 Примерна схема на аукционна зала

Съществен проблем, оказващ влияние върху аграрния сектор в страната, които следва да бъде отчетен е неработещите и недоразвити пазарни структури и механизми. Развитието на много подотрасли като зеленчукопроизводство, овощарство, риболов се възпрепятства от липсата на пазарни средища, където производителите да предлагат своята продукция. Съществуващите пазарни институции и пазари на производителите са силно доминирани от търговци и прекупвачи, което възпрепятства създаването на нормални пазарни отношения в земеделското производство.

Един от начините за преодоляване на тези проблеми е усъвършенстването на пазарните механизми за реализация на земеделските продукти. Развитието на земеделското производство не може да се разглежда откъснато от развитието на маркетинговите системи, на добре функциониращи пазарни структури, на ефективни канали за доставка на суровини и средства за производство. Изграждането на система от борси, тържища и аукциони, отчитайки спецификата във всеки един от производствените региони, областите и общините би могло да бъде съществен фактор в този процес.

Използвана литература:

1. Иванова, Й., Доклад за състоянието на пазарните структури за реализация на плодове, зеленчуци и други нетрайни стоки, Годишна конференция на ССПЕ, София, октомври 2002 г., с. 46-51;
2. Елазаров, С., Х. Миленков, В. Симов, Стокови борси, УИ „Стопанство”, София, 2003;
3. сп. Български плодове, зеленчуци и консерви, бр. 12, 1972 г.;

4. Стоянов, П., „Варна между двете световни войни“, Издателска къща „Стено“, Варна, 2003, с. 106-109;
5. Myerson, R., Optimal Auction Design, 1979;
6. Kohei Kobayashi, Tokyo University, Japan Outlook, N 230, p. 80-93.

За контакти:

Д-р Бойко Дойчинов

Икономически университет – Варна

polaris1@mail.bg